

Підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва до живопису

Базильчук Леонід Володимирович¹

Опубліковано	Секція	УДК
31.08.2023	Освіта/Педагогіка	378.1:65.018

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo>.

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Підготовка майбутніх вчителів образотворчого мистецтва до живопису є важливою частиною їхньої професійної підготовки. Підготовка майбутніх вчителів образотворчого мистецтва до живопису включає наступні етапи: формування у студентів естетичних уявлень про живопис; розвиток у студентів образотворчого мислення та творчих здібностей; навчання студентів різних технік живопису; ознайомлення студентів з історією живопису. Формування у студентів естетичних уявлень про живопис може здійснюватися на основі вивчення творів живопису різних історичних епох і стилів. Розвиток у студентів образотворчого мислення та творчих здібностей може здійснюватися на основі різних завдань, які спрямовані на розвиток уяви, спостережливості та образного мислення. Навчання студентів різних технік живопису може здійснюватися на основі різних матеріалів і технік. Ознайомлення студентів з історією живопису може здійснюватися на основі вивчення творів різних художників, які працювали в цьому жанрі. Студенти повинні навчитися розуміти особливості різних стилів живопису, а також навчитися аналізувати художні твори.

Ключові слова: професійна, педагогічна підготовка, учитель образотворчого мистецтва, підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва до живопису.

The Preparation of Future Art Teachers for Painting

Annotation. The landscape genre is one of the most important genres of fine arts. It reflects the beauty of nature, its diversity and richness. The preparation of the future teacher of fine arts for artistic creativity in the landscape genre is an important part of his professional training. The teacher of fine arts should have the skills to create landscapes in different techniques, as well as know the history of landscape painting. Pedagogical conditions for preparing the future teacher of fine arts for artistic creativity in the landscape genre include: formation of aesthetic ideas about the landscape in students; development of artistic thinking and creative abilities in students; teaching students different techniques of landscape painting; familiarizing students with the history of landscape painting. The development of artistic thinking and creative abilities in students can be based on various tasks that are aimed at developing imagination, observation and figurative thinking. Students should learn to look at the world in a new way, as well as learn to find beauty in it. Teaching students different techniques of landscape painting can be based on different materials and techniques. Students should learn to work with different materials, such as watercolor, gouache, oil. Familiarizing

¹ кандидат педагогічних наук, доцент кафедри образотворчого мистецтва, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

students with the history of landscape painting can be based on the study of works of different artists who worked in this genre. Students should learn to understand the features of different styles of landscape painting, as well as learn to analyze artistic works. The preparation of the future teacher of fine arts for artistic creativity in the landscape genre is a complex and multifaceted process. It is important that students receive comprehensive knowledge and skills that are necessary for them to work successfully as a teacher of fine arts.

Keywords: professional, pedagogical training, art teacher, training of future art teachers for painting

Вступ

Подальший розвиток людської цивілізації вимагає пошуку нових творчих ідей і рішень. Тому розвиток мистецтва, як засобу що дозволяє розкрити творчий потенціал, відіграє важливу роль. Саме тому, на нашу думку, забезпечення якісної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва в галузі живопису є важливим. На підтвердження такої думки у своїх наукових працях вказують І. Зязюн, О. Семашко та ін., і визначили «сутність мистецтва як форми відтворення дійсності, духовного світу людини та її самовираження...».

Подібну думку висловлює науковець Тетяна Стрітьєвич: «... інноваційний процес в освіті – це сукупність послідовних, цілеспрямованих дій, спрямованих на її оновлення, модифікацію мети, змісту, організації, форм і методів навчання та виховання, адаптації навчального процесу до нових суспільно-історичних умов, визначена доцільність впровадження таких методик, значення яких полягає не тільки в активізації творчої пізнавальної діяльності майбутніх вчителів образотворчого мистецтва, підвищенні інтересу до навчання, а й у тому, що завдяки таким процесам створюються умови для формування особистісно значущих гуманістичних цінностей, умінь керувати своїм емоційним станом, створюється комфортне середовище для навчання і виховання особистості».

Також, можна зауважити, що «мистецтво є універсальною мовою для пізнання світу, спілкування і передачі інформації і емоцій. Так у живописі зображення реального і уявного світу формується через художній образ. Засоби виразності живопису: колір, колорит, світло-тінь, малюнок, композиція, перспектива, деталі».

Тому, на нашу думку, вивчення фахової дисципліни «Живопис» містить у собі величезний потенціал для зростання художньо-естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Над питанням теорії мистецької освіти працювали провідні вітчизняні науковці: С. Коновець, М. Лещенко, Н. Миропольська, О. Отич, Г. Падалка, В. Радкевич, О. Рудницька, О. Щолокова та ін. Вивченню питання теоретико-методологічних аспектів підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва присвятили свої праці: Н. Анісімов, М. Кириченко, Б. Неменський, М. Резниченко, І. Туманов та ін.

Над проблемою формування творчої особистості працювали А. Бондарева, В. Зінченко, О. Каленюк, І. Мужикова, О. Рудницька, М. Стась, Т. Стрітьєвич, О. Ткачук, І. Туманов, О.Шевнюк та ін.

Метою статті є обґрунтувати особливості підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва до живопису.

Результати

Навчально-педагогічний процес опанування майбутніми учителями образотворчого мистецтва є багатограним, де теоретична частина повинна тісно переплітатися з практичними завданнями. Підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва включає два основних напрямки: 1) педагогічна підготовка,

2) художня підготовка. Ключові аспекти такої підготовки включають ознайомлення з різними техніками живопису, вивчення історії образотворчого мистецтва, практичну майстерність та здатність до критичного аналізу творів мистецтва.

I. Туманов у своїх наукових дослідженнях притримується цієї ж думки, але робить акцент на творчому розвитку: «Принципи, положення і настанови методології сприяють реалізації основного завдання художньої школи – розвитку творчих здібностей майбутніх фахівців, їх особистих якостей, причому з урахуванням вимог суспільства на певний відтинок часу».

Живопис – одна з найважливіших галузей образотворчого мистецтва, що відіграє важливу роль у формуванні креативності, естетичного смаку та сприяє розвитку особистості. Становлення талановитого майбутнього вчителя живопису потребує ефективної підготовки, яка орієнтована на розвиток творчих здібностей та професійних навичок.

Також невід'ємною частиною і основою живопису є міцний рисунок. Тобто, кожен живописець повинен правдиво зображувати предметне середовище, передавати конструктивну побудову предметів, враховуючи закони перспективи, пропорцій, просторові властивості.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Живопис» можна назвати такі:

- дати студентам знання про основні види та жанри живопису;
- дати знання з історії розвитку мистецтва, та взаємозв'язок між різними видами мистецтв;
- познайомити майбутніх учителів образотворчого мистецтва з особливостями роботи з різними живописними матеріалами, інструментами та художніми прийомами при роботі цими матеріалами та інструментами;
- у практичній роботі навчитися використовувати знання з композиції і перспективи;
- дати знання про властивості кольорів (кольорознавство);
- навчити методиці роботи над живописним твором різними художніми матеріалами і в різних техніках;
- сформулювати потребу постійно самовдосконалюватися як педагог і художник.

Обираючи метод навчання живопису, викладачі повинні віддати перевагу методам, які роблять навчання активним і веселим процесом, впроваджуючи гру та елементи допитливості, розв'язання проблем і творчості.

Заняття з живопису характеризуються методичною класифікацією за способом діяльності викладача і здобувача вищої освіти, оскільки в навчанні цього предмету виділяються два взаємозалежні процеси: практична самостійна діяльність студента і провідна роль викладача.

Тому ці методи умовно можна поділити на дві групи:

- аудиторна робота студентів під керівництвом викладача;
- самостійної роботи здобувачів вищої освіти, з подальшим аналізом викладача;

Методи навчання, які визначаються джерелом отримання знань, в основному включають три види:

- усний – отримання знань на лекціях, з підручників і посібників;
- візуальний – здобуття знань через візуальне сприймання (наприклад, проходження майстер-класу, відвідування виставок...);
- практичні – використання отриманих знань у практичній роботі.

Слід також пам'ятати, що формування живописних вмій і навичок невіддільне від практичної діяльності здобувачів вищої освіти.

Іншим критерієм поділу методів навчання живопису - за видом діяльності (І. Лернер, М. Скаткін):

- метод відтворення;
- частково пошуковий метод;
- проблемний метод;
- метод дослідження;
- пояснювально-роз'яснювальний метод.

Розглядаючи методи мотивації навчальної діяльності на заняттях з живопису, важливо ефективно використовувати методи формування пізнавального інтересу. Також не забувайте використовувати методи аналізу та самоаналізу.

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності - група методів навчання, спрямованих на організацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, на що наголошує Ю. К. Бабанський, включає всі існуючі методи навчання у формі підгруп.

Один з основних методів навчання живопису - це практичне навчання з використанням різних матеріалів та технік живопису. Це можуть бути акварельні фарби, акрилові фарби, олійні фарби, темпера, гуаш та інші матеріали. У практичному навчанні важливо дотримуватись певної послідовності - почати з базових технік та етапів роботи, потім переходити до більш складних завдань та технік.

Окрім практичного навчання, важливо також використовувати і теоретичні знання з конструктивної побудови предметів, основ перспективи, композиції та властивостей кольору (кольорознавство). Вивчення цих теоретичних аспектів дозволяє студентам не тільки створювати гарні живописні роботи, а й розуміти, які процеси відбуваються в мистецтві та які принципи лежать в його основі.

Вивчаючи проблему підготовку майбутніх учителів образотворчого мистецтва до живопису були отримані такі результати:

- підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва до живопису є недостатньою і має свої проблеми. В основному, це пов'язано зі слабкою теоретичною базою, низьким рівнем живописної майстерності та необхідними педагогічними навичками;
- наявні програми підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, які передбачають навчання живопису не завжди забезпечують достатній рівень підготовки майбутніх вчителів у цьому напрямку. Більшість програм мають традиційний характер і не враховують сучасні тенденції та методики навчання живопису. Крім того, в багатьох програмах недостатньо приділяється увага розвитку творчих навичок майбутніх вчителів образотворчого мистецтва, що є невірним підходом, оскільки саме творчість та індивідуальність є важливими складовими успіху викладання живопису;
- зменшення інтересу до класичного живопису фарбами і підвищення зацікавленості до цифрових графіки і живопису;
- недостатня економічна винагорода педагогів за їх працю.

Теоретичні знання про живопис включає знання про історію живопису, основні напрямки, техніки, матеріали, що використовуються в різних живописних техніках. Також величезного значення мають знання з композиції та колористики (кольорознавства).

Іншим важливим аспектом є практична підготовка майбутніх вчителів до живопису. Вони повинні мати практичний досвід роботи з різними живописними матеріалами та техніками, щоб бути готовими дати настанови та допомогу учням. Для

цього важливо проводити практичні заняття, на яких майбутні вчителі образотворчого мистецтва матимуть змогу вдосконалити свої живописні навички.

Також важливо, щоб майбутні вчителі образотворчого мистецтва мали можливість брати участь у майстер-класах та семінарах, які проводять відомі митці. Це дасть їм змогу дізнатися про нові живописні техніки та матеріали, познайомитися з різноманітними стилями живопису та отримати практичний досвід роботи з ними.

Окрім цього, майбутні вчителі повинні бути готові навчати учнів не тільки живопису, а й рисунку та основ перспективного зображення предметів. Вони повинні вміти пояснити основні принципи і закономірності. Як показує практика, у більшості учнів слабкий рисунок.

Третім важливим аспектом є розвиток творчих здібностей майбутніх вчителів. Вони повинні мати здатність бачити красу в навколишньому світі та вміти передавати її на папері або полотні. Для цього потрібно проводити творчі заняття, на яких майбутні вчителі образотворчого мистецтва зможуть розвивати свій творчий потенціал

Для ефективного викладання живопису майбутнім учителям образотворчого мистецтва потрібно вивчити різні методики та підходи до навчання цього виду мистецтва. Один із ефективних прийомів опанування живописними навичками – це *навчання за зразком*, коли здобувачі вищої освіти намагаються вивчити і відтворити у матеріалі малюнок, що створений викладачем або іншим художником. Цей підхід дозволяє ознайомитися з основними живописними техніками і прийомами.

Інший метод – *метод індивідуальних (власних) проектів* – майбутні вчителі образотворчого мистецтва створюють власні живописні роботи, враховуючи попередній досвід, втілюють власну ідею у творчій роботі. Цей підхід дає можливість розвивати творчі здібності та стимулювати майбутніх учителів образотворчого мистецтва до самостійності та самовираження.

Метод критичного мислення – здобувачі вищої освіти аналізують та оцінюють свої власні роботи, малюнки інших учнів, картини великих художників з точки зору композиції, колірних рішень та інших аспектів.

Гарних результатів дає *відвідування майстер-класів*, які проводять митці з досвідом, художники.

Майстер-клас – це форма заняття, на якому педагог передає досвід своєї роботи через пряме коментування й демонстрацію найефективніших методів, прийомів, форм педагогічної діяльності, плануючи застосування їх усіма учасниками заняття.

Проведення майстер-класів – інноваційні форми професійної фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Робота на пленері відіграє величезну роль для розширення палітри у живописних роботах. Позитивним моментом даного методу - це можливість майбутнім учителям образотворчого мистецтва, які мають різний ступінь художньої підготовки, отримати необхідний образотворчий фаховий досвід. Принцип побудови завдань – концентричний (від простого до складного з поступовим ускладненням завдань). Також, робота на пленері дозволяє розширити живописні навички при роботі різними художніми матеріалами.

Однією з умов вдалої роботи на пленері – напередодні перегляд кращих робіт студентів попередніх курсів навчання. Це дозволить краще налаштуватися на творчу роботу, зрозуміти вимоги до завдань, можливо, підглядіти певні художні прийоми, заразитися відчуттям потреби щось намалювати.

Під час проходження студентами пленерної практики вони знайомляться з особливостями роботи на природі, специфікою зображення навколишнього середовища, спостерігають зміни кольору та тону предметів в залежності від відстані

на якій знаходяться від художника. Також слід звернути увагу на рефлексі – відображення світла від інших предметів. Саме при роботі на пленері майбутні учителі образотворчого мистецтва мають змогу не тільки спостерігати за змінами в природі але й спробувати зобразити на картинній площині вплив кольору неба і сонця на будівлі, асфальт, траву та ін.

Під час роботи на пленері майбутні учителі образотворчого мистецтва опановують головний закон живопису – закон тонових і колірних співвідношень (передача повітряної перспективи) і як їх правильно визначати.

Основними принципами зображення предметів у середовищі можна назвати такі:

На передньому плані предмети зображуються більші і ближче до нижнього краю картинної площини, дальні об'єкти – меншими і ближче до верхнього краю картинної площини. Ближчі предмети мають більш насичений колір і тепліший відтінок, мають більшу кількість деталей і різкі обриси форми. Дальні – більш біліші, світліші, мають холодний відтінок у кольорі, не мають деталей і мають більш розмитий силует.

Нам імponує думка педагогів Малежик Ю.М., Балах Д.І. У своїх дослідження вони наголошують, що успіх починаючого художника у великій мірі залежить від уміння бачити в природі і відображати в роботі колірні і тональні відношення. При зображенні пейзажу не потрібно прагнути створити точну копію, як фотографію, а слід враховувати колірні і тонові відношення між предметами в даний момент часу. Тому що освітлення і стани в природі динамічні і постійно змінюються. Тому на першому етапі потрібно зробити короткочасний етюд, в якому художник повинен зосередитися на передачі стану і враження. А вже в подальшій роботі цей початковий етюд буде слугувати своєрідним камертоном для подальшої роботи.

Отже, узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що пленерна практика сприяє кращому засвоєнню умінь та навичок в процесі підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, а за допомогою властивостей кольору, допомагає відчувати колірні особливості визначеного стану природи, її пластичні характеристики і передати це в колористичній єдності короткочасних або довготривалих етюдів. Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що колір створює цілісні уявлення про матеріальні якості предметів і явищ навколишнього світу та враження про їх забарвлення і психофізичний стан. За допомогою виражальних можливостей кольору можна передати фактуру будь-якого зображуваного об'єкту: шовку, атласу, дерева, хутра, мережива, кристалю і т. д. Досліджуючи основні властивості кольору, ми дійшли висновку, що характеризуючи кольоровий тон, насиченість і ясність, можна правильно визначити колір будь-якого предмета, якість кольору, його зв'язок з іншими кольорами. Було узагальнено виражальні можливості кольору такими засобами, як поєднання відтінків згідно з правилами колірного спектру, свідомий поділ кольорів на хроматичні та ахроматичні, дотримання законів світлотіні, дотримання на полотні головного колірного тону. В процесі наукового дослідження було встановлено, що опанування властивостей кольору, його виражальних можливостей активізується у процесі роботи на «відкритому повітрі», тобто пленері. Поглиблене вивчення виражальних можливостей кольору під час пленерної практики посилює якість підготовки молодих педагогів-митців, допомагає формувати їхній світогляд, естетичні смаки, підвищує педагогічну та художню майстерність. Наше дослідження свідчить, що пленерна практика для майбутніх учителів образотворчого мистецтва, це площина не тільки для початку самостійної творчої роботи, але і можливість вдосконалювати вміння та навички в образотворчому мистецтві, оволодівати новими техніками, експериментувати з кольором у просторі.

Це ми розглянули художню підготовку майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

У підготовці майбутніх педагогів, вчителів образотворчого мистецтва слід враховувати фізіологічні і психологічні етапи розвитку школярів, а також їх різний ступінь художньої підготовки. За досить великий проміжок часу (1-12 класи) при формуванні особистості відбуваються різні психічні процеси. Тому необхідно враховувати фізіологічні, психологічні і когнітивні зміни і матеріал та завдання повинні бути доступні для засвоєння чи виконання для певної вікової категорії. Саме їхній пізнавальний процес, здатність до сприйняття та оцінки мистецтва.

Також в класі можуть бути учні з особливими потребами, рівень яких може істотно відрізнятись від звичайних школярів. Тому майбутні педагоги повинні володіти знаннями про різні типи порушень, які впливають на психічний чи фізичний розвиток. Відповідно при підготовці завдань і оцінюванні роботи це потрібно враховувати.

Досить важливою рисою для майбутніх учителів образотворчого мистецтва є розвиток комунікативних навичок. Кожен педагог повинен вміти доступно, з прикладами пояснити складні концепції та ідеї простими словами.

Важливо також навчити майбутніх вчителів ефективно працювати в команді, зокрема з іншими вчителями, адміністрацією та батьками.

Для покращення засвоєння матеріалу на заняттях потрібно використовувати наочний матеріал і технічні засоби навчання. Якщо раніше не у всіх була можливість працювати з комп'ютером, то зараз це є необхідність. Гарно підготовлені презентації, перегляд навчальних фільмів, використання інтерактивної дошки зроблять процес цікавішим і урізноманітнять його. Тому підготовка майбутніх вчителів образотворчого мистецтва до використання сучасних технологій в навчальному процесі є важливою. Використання сучасних технологій може сприяти підвищенню інтересу учнів до живопису, допомогти розвивати їхні творчі здібності та забезпечити більш ефективне використання часу в класі. Майбутні вчителі повинні мати знання про сучасні технології, такі як цифровий рисунок, цифровий живопис, 3D графіку, малювання та робота на графічних планшетах.

Весь навчально-виховний процес повинен спиратися на Державні програми і Стандарти, які постійно оновлюються, враховуючи минулий освітній процес як в Українській педагогічній системі так і закордонній. Тому майбутні учителі образотворчого мистецтва повинні бути знайомі зі стандартами викладання образотворчого мистецтва, педагогічними методиками та стратегіями, а також мати досвід викладання та оцінювання учнів. Важливо також забезпечити майбутніх вчителів можливості для професійного розвитку та навчання новим технологіям та методикам навчання.

Наступним важливим аспектом є розвиток у майбутніх вчителів естетичного смаку та культури. Вони повинні мати розуміння про красу, гармонію та естетику, що стане основою для викладання та розвитку цих рис в учнів. Для розвитку естетичного смаку можна використовувати різні методики, такі як відвідування музеїв та галерей, читання літератури зі світу мистецтва, аналіз мистецьких творів та інші. Саме тому, на нашу думку, фінансова сторона повинна давати можливість відповідно естетично виглядати, бути взірцем для всіх, а також дозволяти протягом всього життя займатися саморозвитком.

Висновки

Отже, підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва до живопису є складним та багатогранним процесом. Вона включає розвиток творчих здібностей та навичок, педагогічних знань та вмінь, роботу з сучасними технологіями та матеріалами, а також розвиток естетичного смаку та культури. З метою досягнення

якісної підготовки майбутніх учителів, важливо забезпечити їхнє вільне та творче навчання, надати доступ до необхідних ресурсів та підтримати їх у розвитку як професіоналів.

Крім того, важливо також зазначити, що успішність підготовки майбутніх вчителів образотворчого мистецтва до живопису залежить не тільки від викладачів, але й від самого студента. Важливо бути зацікавленим у процесі навчання та розвитку своїх творчих здібностей, постійно вдосконалюватися та знайомитися з новими технологіями та методами навчання. Тільки таким чином майбутні вчителі образотворчого мистецтва зможуть забезпечити як відмінне викладання живопису, так і стати успішними професіоналами у своїй галузі.

На завершення можна зазначити, що підготовка майбутніх вчителів образотворчого мистецтва до живопису є важливим етапом у розвитку освіти та культури в країні. Це завдання вимагає багато зусиль та знань, але воно є необхідним для формування талановитих та творчих особистостей учнів. Результатом такої підготовки повинні стати вчителі, які зможуть надати учням глибокі знання та навички в області живопису, розвинути їхні творчі здібності та зацікавленість у цій галузі.

Отже, підготовка майбутніх вчителів образотворчого мистецтва до живопису є складним та багатограним процесом, який вимагає ретельної підготовки викладачів, забезпечення доступу до необхідних ресурсів та підтримки студентів у розвитку. Але результатом такої роботи повинні стати вчителі, які зможуть розвинути творчі здібності учнів, надати їм глибокі знання та навички в області живопису, та сприяти розвитку культури та мистецтва в країні.

Список використаних джерел

1. Кайдановська О.О. Методичні рекомендації до курсу “Основи композиції” : творчі практичні завдання. / Олена Олександрівна Кайдановська. — Полтава : ПДПУ, 2002. — 56 с.
2. Коваленко Є. В. Характеристика основних естетичних параметрів імпресіоністичної техніки у пленерному живописі / Є. В. Коваленко // Гілея:науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2014. – Випуск 86. – С. 253-256.
3. Ковальов О.Є. Декоративно-прикладне мистецтво у школі. 1-7 клас : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Олександр Єгорович Ковальов. — Суми : ВТД Університетська книга, 2006. — 144 с.
4. Коновець С. В. Підготовка вчителя образотворчого мистецтва : метод. посібник для студентів пед. навч. закл / С. В. Коновець. – Рівне, 2002. – 76 с.
5. Коновець С.В. Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва: монографія / С.В. Коновець. — Рівне : Волинські обереги, 2009. — 384
6. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). — К.: Освіта України, 2008. — 274 с.
7. Туманов І. М. Рисунок, живопис, скульптура: Теоретико-методичні основи комплексного навчання: Навчальний посібник. – Львів: Аверс, 2010. – 496 с.
8. Черватюк В. О. Методичні рекомендації з пленерного живопису для молодих художників / В. О. Черватюк // Українська академія мистецтва. – К., 2013. – Випуск 21. – С. 44-51.
9. Яланський А. В. Композиція пейзажу як фактор ефективного розвитку художньообразного мислення студентів / А. В. Яланський // Українська академія мистецтва. – К., 2014. – Випуск 23. – С. 18-28. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-31>